

SA'DÎ-İ ŞÎRÂZÎ'NİN SEYAHAT ETTİĞİ YERLER THE PLACES WHERE SAADI SHIRAZI TRAVELLED

Arş. Gör. Dr. Çetin Kaska*
İstanbul Üniversitesi
cetinkaska@hotmail.com

Öz

Mutasavvıf ve şair Sa'dî-i Şîrâzî birçok ülke dolaşmış, edindiği tecrübeleri yaşadığı acı ve tatlı olayları eserlerinde aktarmıştır. Seyahat ettiği her yerde değişik insanlarla konuşmaktan ve tartışmaktan kaçınmamış, bilmediği şeyleri sormuş ve aklının yatmadığı mevzulara tereddütsüz itiraz etmiştir. Bağdat, Hicaz, Şam, Kûfe, Basra, Halep gibi yerleri gezen Sa'dî, Anadolu'da Diyarbakır'da bulunduğu eserlerinde ifade etmiştir. Sa'dî birkaç defa da hacca gitmiştir. Seyahate düşkünlüğüyle bilinen şair, bazı seyahatlerinde yayalarla birlikte hareket etmiştir. Bazı araştırmacılar Sa'dî'nin *Bostân* ve *Gülistân*'da zikrettiği birçok yere gitmediğini bunların sadece şairane hayaller olduğunu iddia etmiştir. Sa'dî yirmi veya yirmi beş yıl, bazen derviş elbisesiyle bazen de değişik şekil ve kıyafetlerle gezdikten ve her taifeden insanlarla oturup kalktıktan sonra doğduğu yer olan Şîrâz'a geri dönmüştür. Bu makalede Sa'dî'nin hayatı boyunca seyahat ettiği memleketler araştırılmış ve eserlerinde geçen bu yerlere dair örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sa'dî-i Şîrâzî, seyahat, Anadolu, Diyarbakır.

* ORCID: orcid.org/0000-0002-1168-5522

Abstract

The Sufi and poet Saadi Shirazi traveled to many countries and wrote his experiences of bitter and sweet events in his books. During his travels he didn't abstain from speaking to and discussing with different people; he asked the matters he didn't know about; he objected the ideas that didn't seem reasonable to him. Saadi, who visited places like Bagdat, Hijaz, Damascus, Kufa, Basra and Aleppo, also mentioned in his works that he had been in Diyarbakır in Anatolia. Some researchers claimed that Saadi had never been in many places he mentioned in Bustân and Golestan and that these visits are just imaginary ones. Saadi returned to his hometown of Shiraz after twenty or twenty-five years of wandering in a dervish dress and sometimes in different shapes and clothes and sitting up with all kinds of people. In this article, the countries in which Saadi traveled throughout his life were researched and examples of these places in his works are given.

Keywords: Saadi Shirazi, travels, Anatolia, Diyarbakir.

Giriş

İlköğrenimini Şîrâz'da tamamlayan Sa'dî, Moğol istilasından sonra Bağdat'a göç etmiştir. Bağdat'ta en büyük ilim merkezi olan Nizâmîyye Medresesi'nde eğitimini tamamlamıştır. Hayatının büyük bir kısmını seyahatle geçiren Sa'dî, Lübnan, Anadolu, Fas, Hemedân, İsfahân, Hicaz ve Şam gibi yerleri gezmiştir. Bu seyahatleri esnasında şair, edip, mutasavvıf ve din adamlarıyla görüşmüş, seyahat ettiği yerlerin gelenek göreneklerine ve yaşam tarzlarına eserlerinde çeşitli vesilelerle değinmiştir. Bazı bilim adamları Sa'dî'nin eserlerinde Kaşgâr, Hindistan, Belh, Ermenistan, Çin gibi yerlere gittiğini söylemesine rağmen tarihi hadiselerle örtüşmemesi sebebiyle bunu kabul etmemişlerdir (Perest, 1393: 1/206; Safâ, 1369: 596-598).

Sa'dî'nin seyahatleri herkesçe bilinmektedir. Bazı eski kaynaklar, Sa'dî'nin hayatını üçe ayırdığını, bir kısmını okumaya, bir kısmını gezmeye ve bir kısmını da ibadete hasrettiğini nakletmektedir. Sa'dî neredeyse bütün İslam memleketlerini dolaşmıştır. Tahsilini Bağdat'ta yapan Sa'dî bu vesile ile Irak taraflarını gezmiş ve Şam'da uzun bir süre ikamet etmiştir. On dört veya on beş defa hacca gitmiştir. Sa'dî seyahatleri boyunca görüp, duyduğu olayları eserlerinde dile getirmiştir. *Gülistân* ve *Bostân*'daki hikâyelerin bir kısmı seyahatleri hakkındadır.

Sa'dî'nin bazı seyahatlerine ihtiyatla yaklaşmak lazım, çünkü bazı özel adları sırf eserlerine renklilik katmak için söylediği rivayet edilmiştir (Hanleri, 1969: 269; Sa'dî, 2000: 14-15).

Sa'dî iki defa Şîrâz'dan ayrılmıştır. Birincisinde eğitim görmek için Bağdat'a gitmiştir. Nizâmiyye Medresesi'nde eğitimini tamamlayan Sa'dî yaklaşık yirmi veya yirmi beş yıl Şam, Hicaz, Lübnan ve Rum gibi İslam beldelerine seyahat edip, çeşitli insanlarla hasbihâl etmiştir. Sa'dî'nin 1223 yılında başlayan ilk yolculuğu 1257 yılında Şîrâz'a dönmesiyle tamamlanmıştır. Sa'dî Moğol saldırıları ve Salgurluların gerilemesi nedeniyle ikinci seyahatine çıkmıştır. 1264 yılında Bağdat'a, oradan da Mekke'ye gitmiştir. Dönüşte Tebriz'e uğrayıp Hâce Şemseddîn Cuveynî ve kardeşi Atâ Melîk Cuveynî ile görüşmüştür. Daha sonra Şîrâz'a dönen Sa'dî ömrünün son yıllarını inzivada geçirmiştir (Yazıcı, 1988: 10/37; Enverî, 1396: 23/542).

İyi bir eğitim alan Sa'dî birçok yeri dolaşarak, elde ettiği tecrübeleri ve yaşadığı olayları eserleri vasıtasıyla nakleden bir ahlak öğretmenidir. Sa'dî tahsilini tamamladıktan sonra hayatının ikinci evresi olan seyahat evresine girmiştir. Bu evrede hayatını tecrübelerle olgunlaştırmıştır. Sa'dî'nin seyahat ettiği yerler belli olmasına rağmen ne zaman ve hangi sırayla buraları gezdiği belli değildir (Sadî, 1946: 23-24). Sa'dî'ye göre seyahatin faydaları çoktur: *Gönlü şenlendirmek, faydalı şeyler öğrenmek, acayip nesnelere görmek, işitilmedik şeyler dinlemek, şehirleri gezmek, dostlarla konuşmak, mevki ve terbiye kazanmak...* (Sa'dî, 1238: 74) Sa'dî seyahat esnasında sadece şu beş çeşit insanın rahat edebileceğini belirtmiştir: Zengin, âlim, güzel yüzlü, güzel sesli, sanatkâr. Bu vasıflara sahip olmayan kimselerin sıkıntı çekeceğini dile getirmiştir. Zengin olmayan Sa'dî büyük ihtimalle ikinci grupta yer almıştır (Sa'dî, 1238: 77).

Sa'dî, *Bostân*'ın dibacesinde dünyayı gezip dolaştığını, birçok insanla günler geçirdiğini ve her harmandan bir demet başak topladığını belirtmiştir:

در اقصای عالم بگشتم بسی   به سر بردم ایام با هر کسی
تمتع به هر گوشه‌ای یافتم   ز هر خرمنی خوشه‌ای یافتم

Dünyanın her tarafını gezdim. Birçok insanla günler geçirdim.

Her köşede bir fayda buldum. Her harmanda bir demet başak topladım.

Sa'dî-i Şîrâzî'nin gezip gördüğü yerler, tanıştığı insanlar, girip çıktığı farklı çevreler ve okuduğu eserler ona oldukça zengin bir malzeme sunmuştur. Bağdat'ta on üçüncü yüzyılın en iyi medresesinde eğitim almış, orada öğrendiklerini yirmi beş yıl süren seyahatleriyle birleştirip yoğurmuş ve değerli eserler ortaya çıkarmıştır (Sa'dî-i Şîrâzî, 2015: 11).

1.Sa'dî'nin Seyahat Ettiği Yerler

1.1-Bağdat: İlköğrenimini Şîrâz'da tamamlayan Sa'dî, h.620 yılında Bağdat'a gitmiştir. Bağdat'ta ilim ehli olan İbnü'l-Cevzî ve Şeyh Şehâbeddîn Sühreverdi ile görüşmüş ve Nizâmiyye Medresesi'nde Bahâeddin Zekeriyâ el-Mültânî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed, Ebû Abdullah Muhammed b. Yahya, Mahmûd b. Ahmed, Necmeddin el-Bâdrâî gibi âlimlerden ders almıştır (İmdâd, 1378: 112). Genç yaşta Bağdat'a giden Sa'dî, Nizâmiyye Medresesi'nde öğrenim gördüğünü *Bostân* adlı eserinin yedinci babında şöyle dile getirmiştir:

مرا در نظامیه ادرار بود   شب و روز تلقین و تکرار بود
مر استاد را گفتم ای پر خرد   فلان یار بر من حسد می برد
شنید این سخن پیشوای ادب   به تندی برآشفتم و گفتم ای عجب
حسودی پسندت نیامد ز دوست   که معلوم کردت که غیبت نکوست؟

Nizâmiyye Medresesi'ndeyken ödeneğim vardı. Gece gündüz ders çalışır, tekrar ederdim.

Bir gün çalışkan hocama, filanca arkadaş beni kiskanıyor dedim.

Edep timsali hocam, bu sözü duyunca sinirlenip, "acayip dedi."

Dostun kiskançlığı hoşuna gitmiyor. Peki, gıybetin iyi olduğunu sana kim söyledi? (Sa'dî, 1368: 159)

1.2-Hicâz: Sa'dî'nin eserlerinde Hicâz'a gittiğine dair birçok nişane bulunmaktadır. Sa'dî, Hicâz'a genç ve orta yaşlarda, yaya veya binekle gitmiştir. Sa'dî'nin Hicâz yolculuklarının çoğu hac ile sonuçlanmıştır. Sa'dî, Bağdat'tan Kûfe'ye, oradan Hicâz'a seyahat etmiştir.

وقتی در سفر حجاز طایفه ای جوانان صاحب دل هم دم من بودند و هم وقتها زمزمه ای
بکردندی و بیتهی محققانه بگفتندی...

خرقه پوشی در کاروان حجاز همراه ما بود...

Bir zaman Hicaz yolculuğu sırasında zevk sahibi gençlerle birlikteydim. Bazen bir şeyler mırıldanıp, arifane bir beyit söylerlerdi...

Hicaz kervanında hırka giymiş biri de bizimle birlikteydi... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 76, 135)

1.3-Kûfe: Sa'dî, Bağdat'tan Kûfe'ye seyahat etmiştir. *Gülistân* adlı eserindeki bir hikâyede ayağının çıplak kaldığını, parası olmadığından ayakkabı alamadığını ve can sıkıntısıyla Kûfe Camii'ne girdiğini belirtmiştir:

وقتی که پایم برهنه مانده بود و استطاعت پای پوشی نداشتم به جامع کوفه در آمدم دلتنگ. یکی را دیدم که پای نداشت سپاس نعمت حق به جای آوردم و بر بی کفشی صبر کردم...
پیاده ای سر و پا برهنه با کاروان حجاز از کوفه بدر آمد و همراه ما شد...

...Bir keresinde ayağım çıplak kalmıştı. Bir ayakkabı alacak gücüm yoktu. Kederli bir şekilde Kûfe Camii'ne girdim. İçeride ayaksız birini görünce Allah'a şükrettim ve ayakkabısızlığa sabrettim...

Ayağı çıplak ve başı açık biri Kûfe'den kalkan Hicaz kervanına yaya olarak katıldı... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 100, 69)

1.4-Vâsıt: Kûfe ile Basra arasında yer alan bir şehirdir. Sa'dî bu şehre yolculuk yapmış ve bu şehirde oturan bir bakkalın hikâyesini nakletmiştir. Bakkal sofulara birkaç dirhem borç vermiş ve her gün alacağını isteyip, onları aşağılamıştır. Sofular da bu kırıcı sözler karşısında ya alınmış veya sineye çekmişlerdir.

بقالی را درمی چند بر صوفیان گرد آمده بود در واسط هر روز مطالبت کردی و سخنان با خشونت گفتی اصحاب از تعنت وی خسته خاطر همی بودند...

Vâsıt şehrinde bir bakkal sofulara birkaç dirhem borç vermişti. Her gün borcunu isteyip kötü sözler söylerdi. Sofular da onun bu çirkin sözlerinden artık yorgun düşmüşlerdi... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 94)

1.5-Basra: Sa'dî bu şehir hakkında iki hatıra nakletmiştir. Biri başına Basra kuyumcularını toplayan ve çölde yolunu kaybeden bir bedevî hakkındadır. Diğeri de Sa'dî ile birkaç dervişin bir hurmalığın yanından geçmesi ve dervişlerden birinin açgözlülük edip ne bulduysa midesine indirmesi hakkındadır.

اعرابی را دیدم در حلقه جوهریان بصره که حکایت همی کرد...

چه آوردم از بصره دانسی عجب حدیثی که شیرین تر است از رطب
تنی چند در خرقة راستان گذشتیم بر طرف خرماستان

Basra kuyumcuları meclisinde bir bedevi gördüm. Şöyle anlatıyordu...

Basra'dan ne getirdiğimi biliyor musun? Hurmadan daha tatlı bir hikâye.

Doğruluk hırkası giymiş birkaç kişiydik, bir hurmalığın yanından geçiyorduk... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 99; 1368: 147)

1.6-Feyd Çölü: Mekke yolunda bir çöl ve orada bulunan bir konak yeridir. Sa'dî *Bostân*'daki bir hikâyede bir gece Feyd Çölü'nde uyuya kaldığını ve kervancının yanına gelip, kendisine vurduğunu ifade etmiştir:

شبى خوابم اندر بیابان فید فرو بست پای دویدن به قید
شتربانی آمد به هول و ستیز زمام شتر بر سرم زد که خیز

Feyd Çölü'nde bir gece uyuya kaldım. Uyku bir ip gibi ayağımı yerden kesti.

Bir deveci bağırip çağırıp yanı başıma geldi. Devenin yularını başıma vurup kaldırdı beni. (Sa'dî-i Şîrâzî, 1368: 184)

1.7-Zerûd: Arabistan'da Mekke yolunda bulunan susuz bir çöldür. Sa'dî eserlerinde bu yeri iki defa yâd etmiştir. Birincisinde Dicle kenarındaki Arab'ın Zerûd çölündeki susuzlardan haberdar olmadığını ifade etmiştir. İkincisinde Şemseddîn Hüseyin-i İlkânî'yi methedip onun ölen yakınlarının ruhlarına Zerûd çölündeki kumlar adedince dua göndermiştir.

عرب را که در دجله باشد قعود چه غم دارد از تشنگان زرود
بر روان پدر و مادر اسلاف توباد مدد رحمت ایزد، عدد رمل زرود

Dicle kenarındaki Arap, Zerûd çölündeki susamışlar için kederlenir mi?

Vefat eden anne ve babanın ruhlarına Zerûd çölündeki kumlar adedince Allah rahmet etsin. (Sa'dî-i Şîrâzî, 1368: 174; 1238: 754)

1.8-Benî Hilâl Hurmalığı: Bu yer Mekke'nin doğusunda yer almaktadır. Sa'dî, gençlerle birlikte Hicaz yolculuğu sırasında bu yere gittiklerini *Gülistân*'daki bir hikâyede nakletmiştir.

وقتی در سفر حجاز طایفه ای جوانان صاحب دل هم دم من بودند... برسیدیم به خیل بنی هلال
کودکی سیاه از حی عرب بدر آمد...

*Bir zaman Hicaz yolculuğu sırasında zevk sahibi gençlerle
birlikteydim... Gidip Benî Hilâl Hurmalığı'na varınca, Arap
kabilesinden küçük siyahi bir çocuk kapıya çıktı... (Sa'dî-i Şîrâzî,
1362: 76)*

1.9-Mekke: Sa'dî bu şehir hakkında çok sayıda hatıra nakletmiştir. Sa'dî, *Gülistân*'da arkadaşlarıyla birlikte hac yolculuğuna çıkıp Mekke'ye vardıklarını, Mekke çölünde uykusuz yürüdüğünü, Kâbe eşiğine yüz süren bir derviş gördüğünü ve Mekke'ye giderken hacılar arasında kavga çıktığını ifade etmiştir.

در آن قربت مرا با طایفه ای یاران اتفاق سفر افتاد چون از زیارت مکه باز آمدم...

شبی در بیابان مکه از بی خوابی پای رفتنم نماند...

درویشی را دیدم سر بر آستان کعبه همی مالید...

سالی نزاعی در میان پیادگان حج افتاده بود و داعی در آن سفر پیاده, انصاف, در سر و روی هم

افتادیم و داد فسق و جدال بدادیم...

*...O zaman bazı arkadaşlarımla yolculuğa çıkıp Mekke
ziyaretinden geri dönmüştüm...*

*Bir gece Mekke çölünde uykusuzluktan yürüyecek halim
kalmadı...*

Kâbe'nin eşiğine başını koymuş bir derviş gördüm...

*Hacca yaya gidenler arasında bir yıl kavga çıkmıştı. Ben de
yürüyenler arasındaydım. Birbirimize girdik ve çetin bir kavga
oldu... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 42, 67, 61, 157)*

1.10-Kaşgar: Doğu Türkistan'ın büyük şehirlerinden olup güzelleriyle meşhurdur. Sa'dî bu şehre gittiğini *Gülistân*'da ifade etmiştir. Ancak bazı araştırmacılar bunu şüpheli görmüştür.

سالی که محمد خوارزمشاه رحمة الله علیه با ختا برای مصلحتی صلح اختیار کرد به جامع کاشغر در

آدمم، پسری دیدم نحوی به غایت اعتدال و نهایت جمال...

*Bir yıl rahmetli Muhammed Hârezmşah, Hitay ile barış
yapılmasını uygun görmüştü. Kaşgar Camii'ne girdiğimde güzel
yüzlü ve boylu poslu bir öğrenci gördüm... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 134)*

1.11-Belh: Sa'dî kargaşanın hâkim olduğu bir yıl Belh'e gitmek için seyahat ederken, iyi ok atan bir delikanlının kendisine kılavuzluk ettiğini belirtmiştir:

سالى از بلخ باميانم سفر بود و راه از حراميان پر خطر ، جوانى بدرقه همراه من شد...

Bir yıl Belh-i Bâmyân'da seyahat ediyordum, yol eşkıyalarla doluydu. İyi ok atan bir genç benimle birlikteydi. (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 159)

1.12-Hindistan: Sa'dî, *Bostân*'daki bir hikâyede Hindistan'daki en büyük tapınaklardan biri olan Sûmenât'ta fildişinden yapılmış bir put gördüğünü ifade etmiştir. Bazı araştırmacılara göre Sa'dî'nin bu ülkeye gittiğine dair yeterli delil yoktur.

بتى دیدم از عاج در سومنات   مرصع چو در جاهلیت منات
چنان صورتش بسته تمثالگر   که صورت نبندد از آن خوبتر

Sûmenât'ta fildişinden bir put gördüm. Cahiliye dönemindeki Menât gibi süslüydü.

Heykeltıraş çehresini öylesine güzel yapmıştı ki, ondan daha güzeli yapılamazdı. (Sa'dî-i Şîrâzî, 1368: 178)

1.13-Kîş: Basra Körfezi'nde bugün İran'a ait bir adadır. Sa'dî bir gece Kîş Adası'nda zengin bir tüccarın evine gittiğini ve gece boyunca bu zâtın mal, mülk ve ticaret ile ilgili saçmalıklarını dinlediğini ifade etmiştir.

بازرگانی را شنیدم که صد و پنجاه شتر بار داشت و چهل بنده خدمتکار شبی در جزیره کیش مرا به حجره خویش در آورد همه شب نیارمید از سخنهای پریشان گفتن...

Bir tüccarın yüz elli develik yükü ve kırk hizmetkârı vardı. Bir gece Kîş adasındaki evine beni götürdü. Bütün gece saçmalayıp durdu... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 101)

1.14-Yemen: Sa'dî bir yolculuğunda Yemen yolunda Mekke'ye giderken veya dönerken bir süre San'â şehrinde ikamet etmiş ve o şehirde çok sevdiği oğlunu küçük yaşta kaybetmiştir. San'â Arap yarımadasının güneyinde yer alan Yemen'e ait bir şehirdir.

به صنعا درم طفلی اندر گذشت   چه گویم کز آنم چه بر سر گذشت
قضا نقش یوسف جمالی نکرد   که ماهی گورش چو یونس نخورد

San'â'dan geçerken bir çocuğum öldü. Bu olay nedeniyle ne diyeceğimi bilemiyorum.

Kader Yusuf gibi bir güzeli öldürmedi? Mezar balığı Yunus gibisini yutmadı? (Sa'dî-i Şîrâzî, 1368: 194)

1.15-Habeş: Sa'dî, Habeş'e dünya dertlerinden azade tek başına gittiğini, ancak orada bir bina içinde birkaç esiri görünce

korktuğunu, orayı tam terk edecekken birisinin bunların hırsız olduklarını söylediğini ifade etmiştir.

غریب آمدم در سواد حبش   دل از دهر فارغ سر از عیش خوش
به ره بر یکی دکه دیدم بلند   تنی چند مسکین بر او پای بند

Yalnız başıma bir defa Habeş'e gitmişim. Gönül dünya dertlerinden azade ve kafa eğlenceden mutluydu.

Yol üstünde yüksek bir bina gördüm. Birkaç zavallı insan içinde zincirlenmişti. (Sa'dî-i Şîrâzî, 1368: 193)

1.16-Şam: Sa'dî, Bağdat'tan birkaç defa bu şehre gitmiş ve yıllarca bu şehirde ikamet etmiştir. Orada bulunduğu yıllarda meydana gelen olayları eserlerinde ifade etmiştir. Sa'dî, bir hikâyesinde Şam'da Yahya peygamberin türbesindeyken bir melikin kendisinden dua istediğini ifade etmiştir. Diğer bir hikâyesindeyse Şam Camii'nde bazı bilginlerle konuşurken bir gencin "Farsça bilen var mı" dediğini beyan etmiştir.

بر بالین تربت یحیی پیغامبر(ع) معتکف بودم در جامع دمشق که یکی از ملوک عرب که به بی انصافی منسوب بود اتفاقاً به زیارت آمد و نماز و دعا کرد و حاجت خواست...
با طایفه دانشمندان در جامع دمشق بحثی همی کردم که جوانی در آمد و گفت درین میان کسی هست که زبان پارسی بداند؟ غالب اشارت به من کردند...

Şam'da Yahya Peygamber'in türbesinde inzivaya çekilmişim. İnsafsızlığı olan Arap meliklerden biri tesadüfen ziyarete geldi, namaz kılıp dua etti ve hacette bulundu...

Şam Camii'nde bazı bilginlerle konuşurken bir genç geldi. "Aranızda Farsça bilen var mı?" diye sordu. Çoğu beni gösterdi...(Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 34, 141)

1.17-Kudüs: Sa'dî bir hikâyesinde Şam'daki dostlarla birlikte bulunmaktan sıkıldığını ve yolunu Beytül mukaddes'e çevirdiğini, ancak Frenklere esir düştüğünü ifade etmiştir.

از صحبت یاران دمشق ملالتی پدید آمده بود سر در بیابان قدس نهادم و با حیوانات انس گرفتم تا وقتی که اسیر فرنگ شدم...

Şam'daki dostlarla birlikte bulunmaktan sıkılmışım. Beytül mukaddes'e yolumu çevirdim ve hayvanlarla dostluk kurdum ancak esir düştüm Frenklere...(Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 79)

1.18-Halep: Sa'dî bir hikâyede Frenkler'e esir düştükten sonra Halep eşrafından birinin kendisini kurtarıp, Halep'e götürdüğünü

ve kızıyla evlendirdiğini ifade etmiştir. Diğer bir hikâyedeysen Halep kumaşçılar çarşısında Mağribli birinin zenginlere “bizde kanaat sizde insaf olsa yeryüzünde dilencilik kalmazdı” dediğini beyan etmiştir.

یکی از رؤسای حلب که سابقه ای میان ما بود گذر کرد و بشناخت و گفت ای فلان این چه حالتست... بر حالت من رحمت آورد و به ده دینار از قیدم خلاص کرد و با خود به حلب برد و دختری که داشت به نکاح من در آورد به کابین صد دینار...

خواهنده مغربی در صف بزآزان حلب میگفت: ای خداوندان نعمت، اگر شما را انصاف بودی و ما را قناعت، رسم سؤال از جهان برخاستی...

... *Eskiden tanıdığım Halep eşrafından biri oradan geçerken beni tanıdı. “Hey filanca bu ne hal?” diye sordu... Halime acıdı on dinara zincirden kurtarıp kendisiyle Halep’e götürdü ve yüz dinara mehirle kızına nikâhladı...*

Mağribli bir dilenci Halep kumaşçılar çarşısında, “Ey zenginler, sizde insaf, bizde kanaat olsa, yeryüzünden dilencilik kalkardı” diyordu... (Sa’dî-i Şîrâzî, 1362: 79, 91)

1.19-Ba’albek: Suriye’de harabeleriyle meşhur olan küçük bir şehirdir. Sa’dî bir hikâyesinde Ba’albek Camii’nde yüreği soğuk ve gönül gözü kör bir cemaate vaaz verdiğini, ancak sözünün etkili olmadığını ifade etmiştir.

در جامع بعلبک وقتی کلمه ای همی گفتم به طریق وعظ با جماعتی افسرده دل مرده ره از عالم صورت به عالم معنی نبرده...

Bir vakit Ba’albek Camii’nde gönül gözü kör ve suretler âleminden manalar âlemine yol bulamamış bir cemaate vaaz veriyordum... (Sa’dî-i Şîrâzî, 1362: 67)

1.20-Mısır: Sa’dî, Şam seyahatinden sonra büyük ihtimalle deniz yoluyla Mısır’a gitmiştir. Şair *Bostân* adlı kitabındaki iki hikâyesinde Mısır’dan bahsetmiştir.

یکی خوب خلق خلق پوش بود که در مصر یک چند خاموش بود
سخن گفت و دشمن بدانست و دوست که در مصر نادان تر از وی هم اوست
شنیدم که در مصر میری اجل سپه تاخت بر روزگارش اجل

Mısır’da uzun bir süre kimseyle konuşmayan iyi huylu ve köhne giysili biri vardı.

Konuşunca dost ve düşman Mısır’da ondan daha cahilin bulunmadığını öğrendi.

Duydum ki Mısır'da ömrü bitmiş ve eceli gelmiş ulu bir emir varmış. (Sa'dî-i Şîrâzî, 1368: 155, 65)

1.21-İskenderiye: Sa'dî bir hikâyesinde bir yıl bu şehirde kıtlık yaşandığını, yoksulların dayanacak gücünün kalmadığını, serveti bol olan yaramaz bir adamın o yıl yoksullara para verip, yolculara sofraya açtığını, yoksulluğun dervişlerin canına tak ettiğini ve o adamın davetine katılmaya niyetlendiklerini, ancak kendisinin bunu uygun görmediğini belirtmiştir.

خشکسالی در اسکندریه عنان طاقت درویش از دست رفته بود... گروهی درویشان از جور فاقه به طاقت رسیده بودند آهنگ دعوت او کردند و مشاورت به من آوردند سر از موافقت باز زدم...

Kıtlığın olduğu bir yıl İskenderiye'de artık yoksulların dayanacak gücü kalmamıştı... Yoksulluğun canlarına tak ettiği bir gurup derviş, onun davetine katılmaya niyetlenip bana danıştılar. Uygun görmedim... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 96)

1.22-Mağrib: Kuzeybatı Afrika ülkelerine Arapların verdiği addır. Eskiden Merâkî, Cezâyir ve Tunus'u kapsarken, günümüzde sadece Fas için kullanılmaktadır. Sa'dî hem *Bostân* ve hem de *Gülistân*'da bu diyara gittiğinden bahsetmiştir.

قصارا من و پیروی از فاریاب   رسیدیم در خاک مغرب به آب
مرا یک دم بود برداشتند   به کشتی و درویش بگذاشتند

Kazârâ Faryâblı yaşlı biriyle Mağrib sahilinde karşılaştık.

Benim bir dirhemim vardı, gemiye aldılar, ama parası olmayan ihtiyarı bıraktılar. (Sa'dî-i Şîrâzî, 1368: 109)

معلم گتایی دیدم در دیار مغرب ترشروی تلخ گفتار بدخوی... خواندن قرآنش دل مردم سیه کردی...

Mağrib diyarında asık suratlı, kötü sözlü, huysuz... Kur'ân okuduğu zaman insanların yüreğini karartan bir öğretmen gördüm... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 152)

1.23-Sincar: Musul'a üç konak mesafede yer alan bir şehirdir. Sa'dî, Sincar Camii'nde Allah rızası için ezan okuyan birisinin sesinden insanların kaçacak yer aradığını ifade etmiştir.

یکی در مسجد سنجار، به تطوع بانگ گفتی. به ادایی که مستمعان را ازو نفرت بودی و صاحب مسجد امیری بود عادل، نیک سیرت، نمی خواستش که دل آزده گردد...

Birisi Sincar Camii'nde ezan okuyordu. Bir iddiaya göre ezanı işitenler ondan nefret ederdi. Camiyi yaptıran emir iyi huylu ve adil bir insandı. Onu incitmek istemezdi... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 120)

1.24-Diyarbakır: Sa'dî büyük ihtimalle Sincar'dan sonra Diyarbakır'a gelmiştir. Sa'dî'nin Anadolu'da Diyarbakır'dan başka nerelere gittiği belli değildir. Diyarbakır'da güzel yüzlü bir oğlu olan yaşlı ve zengin bir adama misafir olmuştur. Yaşlı adam bu çocuktan başka evladının olmadığını ve uzun geceler vadide ziyaretgâh olmuş bir ağacın altında Allah'a yalvardığını ve Allah'ın kendisine bu evladı bahsettiğini belirtmiştir. O esnada Sa'dî çocuğun arkadaşlarına "keşke o ağacın yerini bilseydim de babamın ölmesi için dua etseydim" dediğini duymuştur.

مهمان پیروی شدم در دیار بکر که مال فروان داشت و فرزندى خوب روى. شى حکایت کرد که مرا به عمر خویش به جز این فرزند نبوده است...

Diyarbakır'da çok zengin ve güzel yüzlü bir oğlu olan yaşlı bir adamın misafiriydim. Bir gece bana "bütün ömrüm boyunca bu oğlandan başka evladım olmadı" dedi... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 146)

1.25-Malatya: Sa'dî'nin eserlerinde bu şehre gittiğine dair yeterli delil yoktur, ancak bazı araştırmacılar *Gülistân*'da yer alan: Alevîler gibi saçlarını ören ve Hicaz kafilesi ile birlikte Şîrâz'a girip, "Alevîyim hacdan geliyorum" deyip padişah için yazdığı kasideyi padişaha takdim edip, ondan ihsanlar alan bir hilekârın, hilesinin ortaya çıkmasını anlattığı hikâyeye binaen onun bu şehre gittiğini iddia etmişlerdir:

یکی از ندمای حضرت پادشاه که در آن سال از سفر دریا آمده بود گفت من او را عید اضحی در بصره دیدم. معلوم شد که حاجی نیست دیگری گفتا پدرش نصرانی بود در ملتیه پس او شریف چگونه صورت بندد...

O yıl deniz seferinden dönen nedimlerden biri; "Ben onu kurban bayramında Basra'da gördüm. Hacı olmadığı anlaşılıyor" dedi. Diğeri "Babası Malatya'da oturan bir Hıristiyan'dı. Bu durumda nasıl şerif olabilir" dedi... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 54)

1.26-Konya: Sa'dî hem manzum hem mensur eserlerinde Konya'ya gittiğinden bahsetmemiştir, ancak Ahmet Eflâkî onun Konya'ya gittiğini beyan etmiştir. Eflâkî: Şîrâz ülkesinin padişahı Şemseddin-i Hindî'nin Şeyh Sa'dî'ye bir mektup gönderip, kendisinden herhangi bir kimsenin acayip manalar içeren gazellerini göndermesini istemiştir. Sa'dî de o günlerde Şîrâz'da dillerden düşmeyen Mevlânâ'nın bir gazelini yazıp ona göndermiştir. Mektubun sonuna bu şiirlerin Rum diyarında zuhur

eden mübarek bir padişaha ait olduğunu ve bundan daha iyi bir sözün söylenmediğini ve söylenemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Sa'dî, bu mübarek zatı görmek ve ayağının toprağına yüzünü sürmek istediğini beyan etmiştir. Eflâkî bu gazeli okuyan sultan Şemseddin'in ağladığını ve bir toplantı tertip edip, bu gazel ile sema yaptığını ve bu gazel için Sa'dî'ye birçok hediye gönderdiğini ifade etmiştir. Eflâkî sonunda Sa'dî'nin Konya'ya gidip, Mevlânâ'nın elini öptüğünü belirtmiştir (Eflâkî, 1986: 291-92).

1.27-Beylekân: Azerbaycan ile Şervan arasında, Erran'a bağlı bir kasabadır. Sa'dî bu kasabada rastladığı bir sofuya kendisini eğitip, cahillikten kurtarmasını istemiştir.

در خاک بیلقان برسیدم به عابدی، گفتم مرا به تربیت از جهل پاک کن

Beylekân'da bir sofuya rastladım. Ona "beni eğitip cahillikten kurtar" dedim. (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 190)

1.28-Gence: Sa'dî büyük ihtimalle Beylekân'dan sonra büyük şair Nizâmî-i Gencevî'nin doğum yeri olan Gence'ye gitmiştir. Sa'dî, *Bostân*'daki bir hikâyede Gence şehrinde küstah bir şehzadenin olduğunu ve eline kadeh alıp, mescide girdiğini beyan etmiştir.

یکی پادشاه زاده در گنجه بود   که دور از تو ناپاک و سرپنجه بود
به مسجد در آمد سراپان و مست   می اندر سر و ساتکینی به دست

Gence şehrinde sizden irak zalim ve küstah bir şehzade vardı.

Şarkı söyleyip sarhoş bir şekilde mescide girdi. Kafası dumanlıydı ve elinde de kadeh vardı. (Sa'dî-i Şîrâzî, 1368: 120)

1.29-Hemedân: Sa'dî bu şehre gelmeden önce kitaplarında isimlerini yâd etmese de büyük ihtimalle Erdebîl ve Tebrîz'e de uğramıştır. Sa'dî eserlerinde Hemedân'dan doğrudan bahsetmemiş, ancak o dönem Hemedân'da bulunan Uğulmuş'un sarayının kapısında görev yapan, bir subay çocuğunu gördüğünü ifade etmiştir. Uğulmuş, Irak-ı Acem'de on beş yıl valilik görevinde bulunmuş ve h.612'de tahta çıkmıştır.

سرهنگ زاده ای را بر در سرای اغلمش دیدم که عقل و کیاستی و فهم و فراستی زاید الوصف داشت...

Uğulmuş'un sarayının kapısında görev yapan çok zeki, akıllı, anlayışlı ve ferasetli bir subay çocuğunu gördüm... (Sa'dî-i Şîrâzî, 1362: 30)

1.30-İsfahân: Hemedân'dan sonra Sa'dî büyük ihtimalle İsfahân'a gitmiştir. *Bostân* adlı eserinde İsfahân'da bir dostu olduğunu, yıllarca ondan uzak kaldığını ve onu ziyarete gittiğini belirtmiştir. Ayrıca bu arkadaşının savaşçı ve cesur olduğunu beyan etmiştir.

مرا در سپاهان یکی یار بود   که جنگاور و شوخ و عیار بود
نه در مردی او را نه در مردمی   دوم در جهان کس شنید آدمی

Benim İsfahân'da cesur, hoşsohbet ve savaşçı bir dostum vardı.

Mertlik ve insanlıkta onun gibisi yoktu. Dünyada kimse onun gibisini duymadı. (Sa'dî-i Şîrâzî, 1368: 136)

1.31-Tebriz: Şeyh Sa'dî Tebriz'e de seyahat etmiştir. Nitekim Devletşâh tezkiresinde bir gün Tebriz'de Sa'dî'nin hamama gittiğini ve orada şair Hümâm-i Tebrîzî'yi gördüğünü, aralarında mizahi bir konuşmanın geçtiğini ve hamamdan sonra Hümâm'ın ona ikramda bulunduğuna işaret etmiştir (Devletşâh, 2011: 270-71; Çiftçi, 2002: 266).

Sonuç

İran kültür tarihinin en asil ve seçkin çehresi olarak anılan Sa'dî, sadece Şîrâzlı değil onun ayak izlerini Hicaz, Kîş, Basra, Bağdat, Diyarbakır, Halep, Suriye, Mağrib, Trablus, Mısır, Kaşgar, Sind, Harezm ve Belh'te görmek mümkündür. Sa'dî seyahatlerini şair Nâsır Hüsrev gibi *Sefernâme* yazarak dile getirmemiş, daha çok *Gülistân* ve *Bostân* adlı eserlerinde hikâye şeklinde nakletmiştir. Sa'dî bütün eserlerinde seyahat mazmunlarına yer vermiştir. Kendisi sadece ilim öğrenmek, geleneklerden haberdar olmak ve farklı kültürleri görmek için seyahat etmemiştir. Her seyahatinde manevî bir tecrübe de bulunmaktadır. Bu seyahatler sayesinde şair dînî ve manevî tecrübeler elde etmiş, kökü gerçek hayatta dayanan hikâye, rivayet ve gözlemler nakletmiştir. Nitekim *Gülistân*'daki her hikâyeye bakıldığında işlenen mevzuların tecrübe edilmiş bir üslupla anlatıldığı görülmektedir. Sa'dî ile seyahat arasında kopmaz bir bağ bulunmaktadır. Kendisi pişmek için neredeyse ömrünün yirmi veya yirmi beş yılını seferde geçirmiştir. Hem kendi eserlerinde hem de ondan bahseden eserlere göre Sa'dî'nin Hicaz, Şam, Lübnan ve Anadolu'ya gittiği anlaşılmaktadır. Ancak Kaşgâr, Doğu Türkistan,

Belh, Sûmenat, Mısır, Habeşistan, Ermenistan ve Çin gibi yerlere gittiğine dair bilgiler araştırmacılar tarafından şüphe ile karşılanmaktadır. Bu seyahatlerin şairane hayal olduğu öne sürülmüştür. Sa'dî'nin *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserleri dünyanın çeşitli yerlerine yaptığı seyahatlerinin mahsulüdür.

Kaynakça

- Çiftçi, Hasan (2002). *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Devletşâh (2011). *Şair Tezkireleri*. (Çev. Necati Lugal). İstanbul: Pinhan.
- Eflâkî, Ahmed (1986). *Âriflerin Menkıbeleri*. (Çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Enverî, Hasan (1396 hş). "Sa'dî". *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*. C.23, Bunyâd-i Dâiretü'l-Muârif-i İslâmî, s. 541-547.
- Hânlerî, Zehrâ (1969). *Ferheng-i Edebiyât-i Fârsî*. Tahran: İntişârât-i Bünyâd-i Ferheng-i İrân.
- İmdâd, Hasan (1378 hş). "Seferhâ-yi Sa'dî". *Sa'dî Şinâsî*. Tahran.
- Perest, Hamîd Yezdân (1393 hş). *Âteş-i Pârsî*. Tahran: İntişârât-i İtlâât.
- Sa'dî-i Şîrâzî, (1368 hş). *Bûstân-i Sa'dî/Sa'dî-nâme*. (Nşr. Gulâm Muhsîn-i Yûsûfî). Tahran: İntişârât-i Hârezmî.
- Sa'dî-i Şîrâzî, (2015). *Bûstân*. (Çev. A. Naci Tokmak). İstanbul: Şule Yayınları.
- Sa'dî-i Şîrâzî, (2015). *Gülistân*. (Çev. Mehmet Kanar). İstanbul: Şule Yayınları.
- Sa'dî-i Şîrâzî, Ebû Abdullâh Muslih (1238.hş). *Metn-i Kâmil-i Dîvân-i Şeyh Ecel Sa'dî-i Şîrâzî; Gülistân ve Bostân ve Mecâlis*. (Nşr. Müzâhir Musaffâ). Tahran: Kanûn-i Ma'rifet.
- Sa'dî-i Şîrâzî, Şeyh Muslih (1362 hş). *Gülistân-i Sa'dî*. (Nşr. Muhammed Ali-i Fürûgî). Tahran: İntişârât-i Koknûs.
- Sadî (1946). *Gülistan*. (Çev. Hikmet İlaydın). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Safâ, Zebihullâh (1369 hş.). *Târîh-i Edebiyât der Îrân*. Tahran: İntişârât-i Firdevs.

Şîrâzlı Şeyh Sa'dî, (2000). *Gül Suyu Tercümesi*. (Çev. Niğdeli Hakkı Eroğlu, Haz. Azmi Bilgin ve Mustafa Çiçekler). İstanbul: Ötüken.

Yazıcı, Tahsin (1988). "Sa'dî". *İslam Ansiklopedisi*. C.10, İstanbul: M.E.B. Basımevi, s. 36-40.